

ΦΛΟΡΙΝ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ

Ο Ρήγας στη Βλαχία

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΥΠΕΡΕΙΑ ΤΟΜΟΣ 4
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Δ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
«ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ
ΑΘΗΝΑ 2006

ΦΛΟΡΙΝ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ

Ο Ρήγας στη Βλαχία

Κατ' αρχήν θέλω να εξείρω τη προσπάθεια του ιατρού κυρίου Δημητρίου Καραμπερόπουλου να κάνει γνωστή όχι μόνο στην Ελλάδα¹ αλλά και στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων την προσωπικότητα αλλά και το έργο του Ρήγα Βελεστινλή².

Επειδή έχω ξαναμιλήσει στο Βελεστίνιο για τον Ρήγα πριν από πέντε χρόνια (1998), διαμόρφωσα διαφορετικά τη σημερινή μου ανακοίνωση, προσπαθώντας παράλληλα να ενσωματώσω νέες μελέτες ή συμβολές των τελευταίων ετών³. Εκκρεμεί ακόμα η ταύτιση

1. Βλ. έργα του Ρήγα και για τον Ρήγα της Επιστημονικής Επιτροπής Μελέτης Φερόν-Βελεστίνου-Ρήγα, στα Ελληνικά, Βουλγαρικά και Ρουμανικά.

2. Βλ. π.χ. Rigas Velestinis, *Scieri revolutionare*. Βουκουρέστι 1999.

3. Όπως ήταν φυσικό η συμπλήρωση των 200 ετών από το θάνατο του Θεσσαλού επαναστάτη σηματοδότησε την οργάνωση συνεδρίων ή συμποσίων, τη δημοσίευση (ή αναδημοσίευση στα Ελληνικά) παλαιών χειμνων για τον Ρήγα, όπως εκείνα: *Άπαντα τα σωζόμενα* που δημοσίευσε η Βουλή των Ελλήνων το 2000, η οποία κυκλοφόρησε σε πέντε τόμους υπό την γενική επιμέλεια του καθηγητού Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη), αλλά και εκθέσεων, που όλα βοήθησαν στη καλύτερη κατανόηση της προσωπικότητας του, της δραστηριότητας του και της εποχής του. Από τις δημοσιεύσεις (ή αναδημοσιεύσεις) αναφέρω εντελώς ενδεικτικά: 1) Νίκος Νικολοϋδης, «Ο Ρήγας Βελεστινλής και τα επαναστατικά του σχέδια» στο *Στρατιωτική Ιστορία*, τεύχος 27 (Νοέμβριος 1998), σελ. 55-61 2) Νέστορας Καμαριανός, *Ρήγας Βελεστινλής. Συμπληρώσεις και διορθώσεις για τη ζωή και το έργο του. Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια* Αθην. Ε. Καραθανάσης, Αθήνα 1999 (μετάφραση του έργου

δύο έργων που ο Andrei Pippidi και η Lia Brad-Cisacov θεωρούν ότι ανήζουν στον Ρήγα. Δεν φέρω γνώμη επ' αυτού, παρ' όλο που αρκετοί έλληνες ερευνητές εκφράζουν αμφιβολίες για να αποδοθεί η πατρότητα του έργου στον Ρήγα.

Όσο και να φανεί παράξενο για τον Ρήγα στη Βλαχία πολλά πράγματα δεν είναι ξεκάθαρα. Επί πλέον οι φήμες κάνουν πιο δύσκολο το έργο των ιστορικών. Είναι ενδεικτικό ότι πριν από αρκετά χρόνια, το 1989, παρουσιάστηκε σε έκθεση στη Κραγιόβα μία στολή του Ρήγα από την εποχή που ήταν καίμακάμης της Κραγιόβας. Κανείς όμως δεν μπόρεσε να αποδείξει με σιγουριά ούτε ότι ανήκε σε καίμακάμη ούτε ότι ανήκε στον Ρήγα. Θα ξεκινήσω με ένα χαρακτηρισμό του Ρήγα, που ανήκει σε έναν έγκυρο ιστορικό της Ρουμανίας, στον Andrei Pippidi. Απλώς άλλαξα τη σειρά των στοιχείων. Ο Ρήγας είναι ένα άτομο που ταλαντεύεται ανάμεσα σε πολιτικές φιλοδοξίες, συγγραφικές δραστηριότητες και σαρκικές απολαύσεις, κεφάλαιο που ο Pippidi το έβαλε σαν πρώτη προτεραιότητα⁴.

Στη Βλαχία ο Ρήγας έζησε αρκετά χρόνια αλλά 200 και πλέον χρόνια από τον θάνατο του δεν ξέρει κανείς με σιγουριά πότε έφθασε ο Ρήγας εκεί, κάπου μεταξύ 1782 και 1785. Ίσως το 1782, όπως αναφέρει σε έγγραφο που αναδημοσιεύει ο Λεάνδρος Βρανούσης και υπογράφει ο ρόσος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη στις 15/26 Φεβρουαρίου 1798. Εκεί γίνεται λόγος για έναν Έλληνα ονόματι Ρήγα ο οποίος εργαζόταν στη Βλαχία στην υπηρεσία του ηγεμόνα Καρατζά και άλλων⁵. Πρόκειται για τον Νικόλαο Καρατζά, ηγεμόνα της Βλαχίας μεταξύ 1782-1783. Εάν οι πληροφορίες του πρέσβη είναι σωστές ο Ρήγας ήταν στο Βουκουρέστι τουλάχιστον από το 1782. Υπήρξε γραμματέας του Καρατζά αλλά και γιατί όχι και του επόμενου ηγεμόνα Μιχαήλ Σούτζου (1783-1786), πριν φθάσουμε

του Nestor Camariano στη γαλλική γλώσσα, δημοσιευμένο στο *Revue des Études Sud-Est Européennes*, τεύχος 4/1980, σελ. 688-729 και τεύχος 1/1981, σελ. 42-69. Η ενασχόληση του συγγραφέα με το θέμα είναι παλαιά. Το 1938 κυκλοφόρησε στο Βουκουρέστι η μελέτη του με τίτλο "Contributions a la bibliographie des oeuvres de Rigas Veletinlis", στο *Balkanica I* (1938), σελ. 211-229. 3) Κ. Γ. Πιτσάκης, «Για το βαρέλι του Ρήγα», στον *Ερανοστή*, τόμος 22, Αθήνα 1999, σελ. 272-275. Βλ. και το αφιέρωμα Ρήγα στα *Ιστορικά Θέματα*, τεύχος 16, Μαρτίου 2003, σελ. 8-41. Βλ. επίσης Roxane D. Argyropoulos, «Les origines de la pensée revolutionnaire de Rhigas «Veletinlis», αναζοίνωση στο *Colloque International Rhigas Véletinlis (1757-1798). Intellectuel et combattant de la Liberté* υπό την αιγίδα της UNESCO. Δημοσιεύθηκε 2002. Από τις εκθέσεις αναφέρω: 1) Βουλή των Ελλήνων, Ρήγας Φεραίος-Βελεστινλής. 200 χρόνια από το θάνατο του. Διονύσιος Σολωμός. 200 χρόνια από τη γέννηση του, Αθήνα 1998. 2) Το όραμα του Ρήγα. Ο Ρήγας στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Έκθεση του Δήμου Αθηναίων και του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, σε συνεργασία με την Ρουμανική Ακαδημία (24 Σεπτεμβρίου-13 Νοεμβρίου 1998). 3) Ρήγας Βελεστινλής, Έκθεση αφιερωμένη στα 200 χρόνια από τον θάνατο του, που οργάνωσε το 1998 το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

4. Βλ. «Rhigas în lumina descoperirilor de la Sibiu», *Revista istorică*, X, αρ. 1-2, 1999, σελ. 143.

5. Βλ. L. Vranoussis, *Rigas un patriot grec în Principate*, Βουκουρέστι 1980, σελ. 29.

στον Νικόλαο Μαυρογένη. Υπάρχει μία ακόμη εκκρεμότητα, εάν δηλαδή ο Ρήγας υπήρξε καθηγητής στη γνωστή Ηγεμονική Σχολή του Βουκουρεστίου, δύο φορές μάλιστα, το 1783 και το 1791. Η Αριάδνη Καμαριανού-Τσιοράν το αναφέρει στο γνωστό της βιβλίο⁶, χωρίς παραπομπή σε έγγραφα αλλά σε έργο του V. A. Urechia.

Η πρώτη ασφαλής μαρτυρία σχετικά με την παρουσία του Ρήγα στη Βλαχία προέρχεται από δικό του κείμενο. Στον τέταρτο τόμο του έργου *Ταξίδι του Νέου Ανάχαρη* που μετέφρασε το 1797 από τα Γαλλικά στα Ελληνικά⁷ αναφέρει ότι το 1788, παραμονή του Αγίου Γεωργίου, στις 22 Απριλίου, βρισκόταν στο Γιόργγιοβον και κανείς δεν μπορεί να πει με σιγουριά για ποιο λόγο. Λίγο αργότερα, στις 27 Μαΐου, ο τότε ηγεμόνας διέταξε τους αξιωματούχους του νομού Βλάσκα να πωλήσουν από την περιουσία του γραμματικού Ρήγα τους χοίρους. Τα χρήματα δε που προέκυπταν από την πώληση έπρεπε να σταλούν στις Αρχές⁸. Συμπέρασμα – ήταν ήδη ευκατάστατος, ιδιοκτήτης – ή εκμισθωτής κτήματος⁹ στον νομό Βλάσκα.

Κατά το χρονικό διάστημα 1782-1786, αλλά όχι συνέχεια, ο Ρήγας βρισκόταν στην υπηρεσία του ηγεμόνα της Βλαχίας Νικολάου Μαυρογένη. Βρισκόταν όμως παράλληλα κοντά σε ένα μέλος ή ίσως και σε ένα δεύτερο της φιλελληνικής οικογένειας των Μπραγκοβεάνου. Ο φιλελληνισμός της έκανε τον Παναγιώτη Κοδρικά να γράψει: «Χρεωστεί η αιχμάλωτος Ελλάς εις την πανέκλαμπρον γενεάν των Πραγκοβάνων την περιθάλην και προστασίαν των Ελληνικών Γραμμάτων»¹⁰.

Πώς ανέλαβε ο Ρήγας τη θέση του γραμματέα του Μαυρογένη – αν ανέλαβε ποτέ, με ποιο τρόπο; – ύστερα από παρέμβαση του Αλεξάνδρου Υψηλάντη ή του Δημήτρη Τουρναβίτη; Πώς είναι δυνατόν αναρωτιούνται μερικοί ιστορικοί ένας πατριώτης της ποιότητας του Ρήγα να συνεργάζεται με αξιωματούχο που ο ίδιος είχε γράψει ότι αποτελούσε «έκτρομα της ανθρωπίνης φύσεως»; Κανείς δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα. Υπήρξε ο Ρήγας έπαρχος στην Κραγιόβα με ρόλο να εποπτεύει τη διάβαση των Τούρκων πέρα από το Δούναβη και να τους εφοδιάζει με τρόφιμα; Ίσως ναί. Το έγραψε πρώτος ο

6. Ariadna Camariano-Cioran, *Les Academies Princieres de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 447-449.

7. Βλ. Θωμάς Παπαδόπουλος, *Ελληνική Βιβλιογραφία (1466 ci-1800)*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1984, αρ. 963, σελ. 72-73.

8. Βλ. Emil Vărtosu, “Nou despre Riga Veletinul, premergătorul revoluției grecești”, στο *Revista istorică*, τόμος XXXII, Βουκουρέστι 1946, σελ. 93.

9. Η, σύμφωνα με τον C. Nicolopoulo «Καθώς δεν διέθετε μία σχετικά μεγάλη περιουσία για να ακολουθήσει, με τρόπο άνετο και αξιοπρεπή, τη σταδιοδρομία του λογίου, επέλεξε εκείνη του εμπόρου, με σκοπό να εξασφαλίσει την αυτεξουσιότητά του» - βλ. Notice sur Rhigas (*Revue Encyclopédique*, Παρίσι, Ιανουάριος 1824, σελ. 275.

10. Βλ. το έργο του *Μελέτη της κοινής Ελληνικής διαλέκτου*, Παρίσι 1818, σελ. ιε'.

Χριστόφορος Περαιβός¹¹. Φαίνεται πως όντως άφησε καλές εντυπώσεις και οι κάτοικοι έλαβαν γνώση για μία πρωτοποριακή εκκιοριστική μηχανή, που είχε σημαντική συμβολή στην αποκατάσταση των συγκοινωνιών. Ίσως σε αυτήν την μηχανή να αναφέρονται μερικοί στίχοι που μου γνωστοποίησε ο καθηγητής κύριος Κωνσταντίνος Πιτσάκης: «Ο Θεός οπότεν θέλη/έξαφνα τον Ρήγα στέλλει/σ' ένα στρογγυλό βαρέλι». Υπάρχουν και άλλες δύο παραλλαγές: Ίδου τις: «Ο Θεός οπότεν θέλη/διά τ' άπειρα του τέλη/ έξαφνα τον Ρήγα στέλλει/ σ' ένα στρογγυλό βαρέλι (άλλη μικρή παραλλαγή μ' ένα στρογγυλό βαρέλι)· και μία τελευταία παραλλαγή που αποδίδεται στον Αλέξανδρο Καλφόγλου: «Ο Θεός οπότεν θέλη/ δια τ' άπειρα του τέλη/ έξαφνα τον Ρήγα στέλλει / σ' ένα στρογγυλό βαρέλι»¹².

Φαίνεται πως εκεί στην Κραγιόβα ο Ρήγας γνώρισε και τον μετέπειτα αποστάτη Πασβάντογλου, στον οποίον θα αφιερώσει επτά στίχους του Θούριου και που φργάδειψε στο Βιδίν αντί να τον στείλει στο Βουκουρέστι δέσμιο. Συγκρατήσατε μάλλον το ρήμα: φαίνεται. Επειδή δεν έχουμε αρχειακή πηγή που να μαρτυρεί πως ο Ρήγας ήταν καϊμακάμης. Καταγράφονται για το διάστημα 1786-1789 πέντε ονόματα αξιωματούχων αλλά δυστυχώς όχι εκείνο του Ρήγα. Αναφέρεται από τον Διονύσιο Φωτεινό ως καϊμακάμης την εποχή εκείνη ο τουρκόφιλος Δημήτριος Τουρναβίτης. Εξ' άλλου όταν απομακρύνθηκε από το θρόνο ο Μαυρογένης και καταδιώχθηκαν οι συνεργάτες του, κανείς δεν ανέφερε το όνομα του Θεσσαλού επαναστάτη.

1790. Τον Μάιο ή τον Ιούνιο ο Ρήγας προσλαμβάνεται γραμματέας του έλληνα σεργάδη Χριστόφορου Κυρλιάνου, (κατά πάσα πιθανότητα) διοικητή των στρατευμάτων του Μαυρογένη στις περιοχές Κούρτεα δε Αρτζες και Καμπουλούγκ, στον οποίο οι αυστριακές αρχές προσέφεραν τον τίτλο του βαρώνου του Langenfeld – στις 16 Αυγούστου έγινε η απονομή¹³ – (ρουμανικά Καμπουλούγκ-Campulung). Θυμίζω ότι ο βαρώνος δεν γνώριζε καμμία δυτική γλώσσα. Απευθύνθηκε στον Ρήγα και μαζί μετέβησαν στη Βιέννη¹⁴. Στην αρχή η συνεργασία τους ήταν άφογη και γι' αυτόν τον λόγο ο Ρήγας του αφιέρωσε το βιβλίο του «Φυσιικής Απάνθισμα». Όταν όμως ο Ρήγας ζήτησε την αμοιβή του για την

11. «... εις παρομοίαν υπηρεσίαν διέταξε και τον ευνοϊκόν τον Ρήγαν εν τη παραδουναβείω πόλει. Κραϊόβα. δευτερευούσης του Βουκουρεστίου» - βλ. *Συντόμος βιογραφία τον ασιδήμιον Ρήγα Φεραίου τον Θετταλού*. Αθήνα 1860, σελ. 9-10.

12. Λεπτομέρειες στον Κ. Γ. Πιτσάκη «Για το βαρέλι του Ρήγα», στον *Ερωτιστή*, αρ. 22 (1999), σελ. 272-274.

13. Για την αίτηση του Κυρλιάνου και την απονομή του τίτλου του βαρώνου από τον Λεοπόλδο τον Β' βλ. Πολυχρόνης Ένεπεκίδης. *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*, Αθήνα 1965, σελ. 49-53 και 87-89 Λεπτομέρειες για το ταξίδι τους και τα έξοδα του στον Νέστορα Καμαριανό. *Ρήγας Βελεστινλής. Συμπληρώσεις και διορθώσεις για τη ζωή και το έργο του*. Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια Αθαν. Ε. Καραθανάσης, Αθήνα 1999, κυρίως σελ. 33-34, 45-46.

14. Δεν ήταν η μόνη του απασχόληση του Ρήγα στη Βιέννη στο διάστημα Ιουνίου 1790-Ιανουάριος 1791. Βλ. λεπτομέρειες στο έργο του Λεονόρου Βρανούση, *Ρήγας Βελεστινλής*, 1757-1798. Αθήνα 1963, σελ. 29-33.

αποστολή στη Βιέννη, 960 λέει συνολικά, ο βαρόνος, με το σκεπτικό ότι του παρουσίασε φουσκωμένους λογαριασμούς, αρνήθηκε να τους πληρώσει.

Λίγα λόγια για την ιδιωτική ζωή του Ρήγα: Κεφάλαιο για το οποίο σώζονται στα Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου αρκετά έγγραφα. Το πρώτο, χρονολογικά, το αναφέρω πιο πάνω, ενώ άλλα των ετών 1791-1792, σχετίζονται με ταξίδια που πραγματοποιούσε στο κτήμα, ή στα κτήματα, που κατείχε στον νομό Βλάσκα. Σε μία διαμαρτυρία του (στα γαλλικά) προς την διπλωματική αντιπροσωπεία της Αυστρίας για το θέμα των χρημάτων που του χρωστούσε ο βαρόνος, έγραφε πως το 1791, όταν τα αυστριακά στρατεύματα αποσύρθηκαν από τη Βλαχία, βρισκόταν στο κτήμα του. Το 1794 βρισκόταν σε ένα άλλο χωριό, το Βίδα, όπου είχε διένεξη με έναν άλλο γαιοκτήμονα, τον Νικόλαο Μποτεζάτ¹⁵.

Ένα άλλο κτήμα του, για το οποίο υπάρχουν στοιχεία, λεγόταν Καλαρέτζι, ευρισκόμενο στον ίδιο νομό, Βλάσκα. Συνόρευε με κτήμα της περιφημής μονής Σταυροπόλεως του Βουκουρεστίου, αφιερωμένη στη μονή Γκούρα της Ηπείρου και ο Ρήγας ήταν στα δικαστήρια για τα όρια τους. Βρέθηκε τελικά λύση και η ανάμειξη του είχε ως αποτέλεσμα να σωθεί ένα έγγραφο με αυτόγραφο υπογραφή του στα Κρατικά Αρχεία Βουκουρεστίου¹⁶. Πάντα εκεί σώζεται και ένα έγγραφο το οποίο μας δείχνει και άλλη πλευρά του Ρήγα, την συναισθηματική. Τόσο συναισθηματική ώστε παρά λίγο να χαρίσει σε μία υπηρέτρια ένα παιδί. Ιδού το έγγραφο, σε δική μου μετάφραση, που ελπίζω να είναι και πιστή και κατανοητή. Φέρει ημερομηνία 2 Οκτωβρίου 1791 (τότε καταγράφηκε στο Κατάστιχο της Μητροπόλης), λίγο μετά την επιστροφή του από τη Βιέννη.

«Δηλαδή εγώ, η Μπαλάσα, κόρη του μακαρίτη Νίτζουλ και της μακαρίτισσας Στάνας από την Κραγιόβα βεβαιώνω ότι ερχόμενη εδώ στο Βουκουρέστι και αναζητώντας εργοδότη, πήγα στη κυρία Γιάννα στο σπίτι του γραμματικού Ρήγα. Επειδή με είδε ξένη, με προσέλαβε ως υπηρέτρια, για να υπηρετώ τη μητέρα του σε όσα θα μου ζητά και μετά από τρεις ημέρες αμάρτησε [ο Ρήγας] με το να ενώνεται σαρκικά μαζί μου και «με χάλασε». Αφού διαμαρτυρήθηκα στον ηγεμόνα, με παρέπεμψε στον Μητροπολίτη. Ήλθαμε ενώπιον του στη δίκη και ο προαναφερόμενος αρνήθηκε ότι είναι ένοχος και μπορεί ακόμα και να ορκισθεί στην εκκλησία ότι δεν «με χάλασε» και επειδή εγώ ως ξένη σκέφτηκα πως μπορεί μία από τις δύο πλευρές να στενοχωρηθεί, φθάσαμε σε συμφωνία. Με τη θέληση μου δέχθηκα από τον προαναφερόμενο γραμματικό 20 τάληρα τοις μετρητοίς. Από εδώ και στο εξής θα σταματήσω τις δίκες και δεν θα τον ενοχλώ πλέον και για να επικυρώσω τα όσα αναφέρω έβαλα και την υπογραφή μου καθώς και το δάκτυλο μου (ως αποτύπωμα)»¹⁷.

15. Βλ. Emil Virtosu, "Nou despre Riga Veletinul", στο *Revista istorică*, 1946, σελ. 96-97.

16. Ό. π. σελ. 97. Η φωτογραφία του εγγράφου, με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1796 και με την υπογραφή του στη σελ. 99.

17. Το έγγραφο δημοσιεύθηκε από τον Λέανδρο Βρανούση στο βιβλίο του *Rigas un patriot grec...* σελ. 96-97.

1794. Ο Ρήγας ήταν άνθρωπος με κύρος, που έχαιρε εκτίμησης των γειτόνων. Το Νοέμβριο π. χ. σε μία δίκη για ένα δρόμο στο Βουκουρέστι που ήταν κλειστός, εκπρόσωπος των κατοίκων, απέναντι στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, ήταν ο Ρήγας. Η συνοικία αυτή, όπου διέμενε ίσως και ο ίδιος, συγκέντρωνε εύπορους κατοίκους. Τέλος, το 1795 αποδεικνύεται από τα έγγραφα πως ο Ρήγας ήταν πρωθεργάτης στη μάχη εναντίον της πανώλης.

Ο Ρήγας έμεινε στη Βλαχία ίσως τα ωραιότερα του χρόνια, μέχρι το καλοκαίρι του 1796. Τον Αύγουστο φεύγει για τη Βιέννη. Διατηρούσε επαφές και αλληλογραφία με εξίσου εκλεκτό κόσμο, Έλληνες ή Ρουμάνους, θέμα στο οποίο δεν θα αναφερθώ εδώ παρά σε συντομία. Θα αναφέρω δηλαδή μόνο μερικά ονόματα: τον Έλληνα Μανωλάκη Περισσιανό, με ερωτηματικό, τον Ρουμάνο Ιορδάνε Γκολέσκου, τον Έλληνα Λάμπρο Φωτιάδη διευθυντή της Ηγεμονικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου ή τον Λάμπρο Βηλαρά, πάλι με ερωτηματικό, τον Ρουμάνο Ιορδάνι Σλατινεάνου. Αφού στη Βλαχία ο Ρήγας πέρασε και γόνιμα και αρκετά χρόνια τίθεται ένα ερώτημα: μετέβη καθόλου ο Ρήγας στη Μολδαβία; Επαφές για την προώθηση των βιβλίων του με μολδαβούς, όπως με τον έμπορα Γεώργιο Μιχαήλ, είχε. Ο τελευταίος, για παράδειγμα, αγόρασε 500 αντίτυπα του τέταρτου τόμου του έργου «Νέος Ανάχαρισ» το οποίο είχε μεταφράσει νωρίτερα ο Ρήγας. Αλλά δεν ξέρουμε εάν μετέβη ο ίδιος. Δεν σώζονται πηγές. Μήπως πήγε στη Τρανσυλβανία ή πέρασε τουλάχιστον από εκεί; Ο Ανδρέι Πιππίδι απαντάει θετικά. Το 1786 πέρασε από το Σιμπίου. Με τί ευκαιρία; Εκείνη την περίοδο βρισκόταν στο Σιμπίου ένα πολύ γνωστό πρόσωπο θηλυκού γένους: η lady Craven, η οποία επιστρέφοντας από την Κωνσταντινούπολη σταμάτησε για λίγο στο Βουκουρέστι, όπου ο ηγεμόνας Νικόλαος Μαυρογένης τη δέχθηκε με υψηλές τιμές. Ίσως ο Ρήγας, ως γραμματέας του, να τη συνόδευε στη Τρανσυλβανία, όπου, σημειωτέον, την ίδια περίοδο βρισκόταν και ο αυτοκράτωρ Ιωσήφ ο Β΄.

Ένα θέμα που απλώς είχα αναφέρει πριν από μερικά χρόνια αλλά δεν ανέπτυξα λόγω έλλειψης χρόνου είναι η κυκλοφορία των πολιτικών έργων του Ρήγα στη Μολδαβία σε χειρόγραφη μορφή¹⁸. Ήταν πολύ φυσικό στην ατμόσφαιρα της εποχής να υπάρχει συσπείρωση των Ελλήνων του Ιαίου για την κυκλοφορία των έργων του, κυρίως σε χειρόγραφη μορφή. Λέω κυρίως επειδή ο Θούριος Ύμνος του δημοσιεύθηκε στο Ιάσι από τον Βερνάρδο στη συλλογή «Άσματα και πονημάτια διαφόρων» το 1821, όχι τυχαία βέβαια.

Από τα πολιτικά ζείμενα του Ρήγα το Σύνταγμά του, επηρεασμένο από γαλλικά συντάγματα, είχε μεγάλη κυκλοφορία ανάμεσα κυρίως στους εκπροσώπους των αστών της Μολδοβλαχίας και όλα τα αντίτυπα είχαν εξαφανισθεί. Ο γνωστός ελληνιστής Αλεξάνδρου

18. Βλ. το όλο θέμα στη μελέτη του Alexandru Elian. «Sur la circulation manuscrite des écrits politiques de Rhigas en Moldavie», στο *Revue Roumaine d'Histoire*, 2/1962, σελ. 487-497. Αναδημοσιεύθηκε στον τόμο Alexandru Elian, *Bizantul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie*, Ιάσι 2003, σελ. 319-327.

Ελιάν εξέτασε με πολύ προσοχή ένα χειρόγραφο, αφ. 928, της Ρουμανικής Ακαδημίας, που φέρει τον τίτλο «Χρησιολόγιον διαφόρων χρησιμοδοτών. Ερμισθέν εκ διαφόρων υπομνημάτων»¹⁹, το οποίο αντέγραψε το 1807 στο Ιάσι ο Νικόλαος Παρπαρίγκος από τη Λέσβο, και διαπίστωσε ότι, ανάμεσα στα άλλα, περιλαμβάνει και το Σύνταγμα του Ρήγα, μαζί με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, χωρίς τη Διακήρυξη²⁰. Εάν υπάρχει ενδιαφέρον, εάν ο κύριος Καραμπερόπουλος δεν το έχει ήδη πράξει, θα ζητήσω για την εδώ Εταιρεία ένα μικροφίλμ του χειρογράφου. Προφανώς όλα τα άλλα κείμενα του χειρογράφου, οι χρησιμοί δηλαδή, από εκείνο του Λέοντα του Σοφού μέχρι εκείνου του Αγαθάγγελου, έχουν πολιτική χρεία και σχετίζονται με την επιθυμία των Ελλήνων να απελευθερωθούν από τον τουρκικό ζυγό, αλλά και με το ενδιαφέρον τους απέναντι στη γαλλική πολιτική της εποχής που εκείνη την εποχή τους ικανοποιούσε. Δεν είναι τυχαίο πως και ο Voltaire είναι παρόν στο χειρόγραφο αυτό, με ένα λίβελο εναντίον των Οθωμανών, υπό τον ψευδώνυμο Jean Plokof. Πριν από πολλά χρόνια ο συνάδελφος μου Δημήτρης Ναστάσε δημοσίευσε στο “Cyrillometodianum” ένα πολύ εμπειριστατωμένο άρθρο²¹, όπου αποδείκνυε – για ένα συγκεκριμένο θέμα – πως ο χαρακτηρισμός “miscelane” δεν είναι ίσως και ο πιο ενδεδειγμένος τουλάχιστον για ορισμένα χειρόγραφα. Μ’ αυτό το πνεύμα μήπως ένας μελετητής πρέπει να στραφεί με περισσότερη προσοχή και πάνω σε αυτό το χειρόγραφο; Φαίνεται, απ’ ότι περιγράφει ο Ελιάν, ότι το Σύνταγμα του Ρήγα κυκλοφορούσε στη Μολδαβία και σε άλλη χειρόγραφη μορφή. Το ανακάλυψε ο ίδιος λαμπρός επιστήμονας σε άλλο χειρόγραφο, ρουμανικό αυτή τη φορά, που βρίσκεται στην ίδια πλούσια συλλογή της Ακαδημίας. Εννέα σελίδες στο τέλος του ρουμανικού χειρογράφου περιλαμβάνουν ελληνικούς στίχους στη δημοτική. Ανάμεσα τους ο Θούριος Ύμνος του Ρήγα και ένα γράμμα με ομοιοκαταληξία που έγραψε ένας Φιλικός, ο Λάμπρος Ρέσσος και αντέγραψε ο Δημήτριος Αναγνώστης. Δύο αράδες κείμενο του κάνουν τον Ελιάν να υποστηρίξει πως πρόκειται για το Σύνταγμα του Ρήγα. Ιδού τι αναφέρει ο Αναγνώστης: «1809, Ιουλίου. Θη τέλος των στίχων η δε οι νόμοι ην πολλοί και εβαρύνθην να τους γράψω».

Στο τέλος της ανακοίνωσής μου θα παρουσιάσω μερικούς στίχους των δύο χειρογράφων που σίγουρα συνδέονται μεταξύ τους. Γράφει σε κάποιο σημείο του ελληνικού χειρογράφου:

19. Βλ. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, τόμος β', Βουκουρέστι 1940, αφ. 928, σελ. 30.

20. Βλ. ΑΙ. Elian, ό. π., κυρίως σελ. 324-325.

21. Βλ. Démètre Nastase, “Unité et continuité dans le contenu de recueils manuscrits dits “miscellanées”, στο *Cyrillomethodianum*, V, 1981, σελ. 22-48.

Ως πότε παλικάρια να ζούμε στα βουνά/
 Μονάχοι σαν θηρία σταις ράχαις στα κλαδιά/
 Σπηλαιίς να κατοικούμεν για την πικρὴν σκλαβιά,
 Να φεύγωμεν απ' τον κόσμον να βλέπομεν κλαδιά».

Η δε εκδοχή του ρουμανικού χειρογράφου είναι πιο κοντά στην γνωστή έκδοση του Περραιβού του 1798:

«Έως πότε παλικάρια να ζούμε στα στενά/
 Μονάχοι σαν λεοντόρια, στης ράχης τα βουνά/
 Σπηλαιίς να κατοικούμεν, να βλέπομεν κλαδιά/
 Να φεύγωμεν απ' τον κόσμον για την πικρή σκλαβιά».

Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για δύο εκδοχές σε χειρόγραφη μορφή, όπου ο αντιγραφέας του ρουμανικού χειρογράφου γνώρισε την εκδοχή του ελληνικού.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ 3, 145 62, ΚΗΦΙΣΙΑ, ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210 8011066
www.rhigassociety.gr